

Abrahamova žrtva: od sebeljublja do sebedarja

Nije slučajno, ali je svakako neobično da nas je promišljanje nad mitom o Abrahamovoj žrtvi potaklo na suautorski rukopis u kojem smo svaku fiksiranu riječ zatvorili u krug mitskoga vremena. Doveo nas je taj tekst, ne jednom, u kušnju obuzdavanja autorskoga glasa i pokornosti pred *Drugim glasom*. Bila je to poduka o identitetu, poduka o Abrahamovoj žrtvi. Promišljamo li nad Abrahamovim *sebedarjem* ili *sebeljubljem*? Problem je to filozofijski koliko i psihoanalitički, problem je to koji se nalazi u temeljima svakoga umjetničkog promišljanja. Odar koji Jahve postavlja u Abrahamovo srce, odar kojim se on odriče svojega jedinog sina, odar je postavljen na prag europske civilizacije.

Ljubeći Izaka, Abraham ljubi Sebe kao Drugoga, ljubi Sebe u Drugome. Upravo se pred Abrahamom, kojemu je naloženo da odbaci nacionalni identitet i od Egipćanina postane Židovom, postavlja drugi zahtjev: odricanje od potomstva. Od Abrahamom se zahtijeva da prokaže sve identitetske konstrukte. Zbog toga se ova mitska fabulacija nalazi u temeljima svih triju monoteističkih religija i postaje ponornicom monoteizma. U kršćanskoj religiji otvoreni problem monoteizma nastojat će se prevladati figurom Krista i naukom o Trojstvu. Stoga je Krist i mogao obrnuti Abrahamov sustav: ljubiti Drugoga više od samoga Sebe. Zato autor *Vedre znanosti* Friedrich Nietzsche u figuri Krista vidi najplemenitije biće ljudske povijesti koje su Židovi dali čovječanstvu.

Mitska fabulacija žrtvovanja u antičkoj mitologiji neće pronaći središnje mjesto iako je protkana žrtvenicima, žrtvama i

nalogodavcima više nego ijedna druga. U antici je postavljeno zrcalo koje onemogućuje moć spoznaje. Antički je čovjek znao da Platonovu zrcalu ne može umaći. Iako je Aristotel svojom *Poetikom* inspirirao i nadahnuo stoljeća europske književnosti, napose dramaturgije, nije uklonio to zloguko zrcalo koje je i danas jednako postojano. Zato je i danas pred nama nerazriješena Abrahamova kušnja.

U knjizi koja je pred vama nastojali smo, držeći se upravo iznesenih spoznaja, rastvoriti značenjski spektar ove teme i reinterpretirati čitav niz književnih tekstova, a onda i drugih sastavnica hrvatske i svjetske književne ali i kulturne, likovne i duhovne povijesti, u kojima su bile problematizirane metamorfoze starozavjetne fabulacije o Abrahamu i Izaku te o Abrahamovoj supruzi i Izakovoj majci Sari. Uvidom u znanstvene teorije mita uspostavili smo klasifikaciju između srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih tekstova o Abrahamu, kako onih filozofijskih tako i umjetničkih, proučili smo kako su se analizirani mitemi u nama poznatim slučajevima transformirali i koja su se značenja tom prilikom mogla uočavati. Sve se to najprimjerenije ilustrira uvidom u odnose glavnih figura ovoga mita.

Učinilo nam se bitnim proučiti transformacije ove teme u tekstovima koji je obrađuju u modernoj svjetskoj književnosti – pa smo tako krenuli od primjera kad se njome inspiriraju Marcel Proust ili Franz Kafka. Posebna je pozornost, nakon uvida u problematiku srednjovjekovnih engleskih i francuskih prikazanja, posvećena talijanskim dramskim obradama ovoga mita, posebno onoj Maffea Belcarija te kasnijim njezinim naličjima, najprije u dramskom tekstu *Posvetilište Abramovo* Mavra Vetranovića, u kojem je prvi put u čitavoj poznatoj svjetskoj književnosti probuđena starozavjetna Sara, majka Izakova. Istu dramsku situaciju tumačili smo u francuskoj drami Théodorea de Bezèa i talijanskoj verziji Luigija Grotta, koja je imala značajnu *fortunu* u mlađim transformacijama najprije grčkoga književnika Vincenza Cornara, a onda u njezinim kasnijim srpskim i bugarskim preradama. Vetranović u renesansnom Dubrovniku drammatizira priču o Abrahamu i njegovu sinu,

koja izostavlja vladarsku predestinaciju dramskih lica pa je ona kod njega ostvarena kao dramatisirani fragment *Biblije pauperum*. Na stranicama ove knjige analizirali smo brojne dramaturške postupke primijenjene u Vetranovićevu predlošku te smo zaključili da je Vetranović prvi dramatičar koji u ovoj temi primjenjuje dramske postupke *viška i manjka informacija*, što smo izveli prema teatrološkim teoremima ruskoga teoretičara Pjotra Bogatirjova.

Iz generičkoga okulara u ovoj se knjizi analizira lik starozavjetne Sare. Tumači se kao ona koja je u svim novovjekovnim književnim tekstovima bila idealna kontaminacija arhetipske supruge i majke s novozavjetnom Bogorodicom. No jednako kao što Izak nije mogao postati Titanom, tako ni Sara nije mogla biti Majkom. Posebna pozornost posvećena je interpretaciji ovoga epskog lica u poemi *Posluš Abrahama patrijarke* Lukrecije Bogašinović, koja u 18. stoljeću inaugurira prvi subverzivni tekst što ga izgovara Sara. Taj tekst usmjeren je protiv podvojenog odnosa prema ženi, utemeljenog na antitezi Aristotelovih spisa i srednjovjekovnih kršćanskih tekstova o ženama s jedne strane te njegovanju marijanskoga kulta i sakramenta braka s druge strane.

Uvidom u funkcionalističke teorije mita, eksplicite onu Bronisława Malinowskog o mitu i ritualu, ali poznajući Freudovu teoriju mita te suvremene nazore hrvatskoga teoretičara Milivoja Solara, podastrli smo dvije analize: jednu o pokladnim običajima u Perastu, o čemu svjedoči zapis iz 1715. koji je ostavio bokeljski književnik Marko Martinović, i onu koja se temelji na pučkoj preradi i izvedbi *Posvetilišta Abramova* u kolovozu 1923. prilikom euharistijskoga kongresa u Zagrebu kojeg je scenski priredio Velimir Deželić pod nazivom *Staro hrvatsko crkveno prikazanje*. Zaključili smo da je funkcionalistička teorija mita primjenjiva u interpretaciji ritualnih, a ustvari liturgijskih i pokladnih prikazanja. Što se tiče metamorfoze mitema inauguriranih u književna djela koja su inspirirana ovom biblijskom fabulacijom, osobito su zanimljiva ona novovjekovna, nad kojima je moguć zaključak da su Freudove i Jungove teorije još uvijek primjenjive kako bi se uz njihovu pomoć dekodirali određeni značenjski slojevi i talozi pamćenja,

osobito u modernim romanima kao što je *U potrazi za izgubljenim vremenom* Marcela Prousta, ali i u Kafkinim prozama, ili pak u romanu *Josip i njegova braća* Thomasa Manna.

U knjizi se interpretiraju i spominju brojni tekstovi hrvatskih pisaca koji su obrađivali ovu temu, kao i primjeri njezinih europskih inačica. Tako su analizirana ili spominjana djela hrvatskih književnika Marka Marulića, Jurja Barakovića i Matije Divkovića, Bokelja Ivana Antuna Nenadića, Dubrovčana Timoteja Gleđa, Lukrecije Bogašinović i Ivana Bakmaza, kao i tekstovi već spomenutog Firentinca Maffea Belcarija, francuskoga renesansnog pisca Théodorea de Bèzea, talijanskih dramatičara Luigija Grotta te marijaterezijanskog melodramatičara Pietra Metastasija, zatim njemačkih prosvjetitelja i predromantičara Christopha Wielanda i Johanna Caspara Lavatera, a onda i američkoga ranog romanopisca Charlesa Brockdena Browna. U knjizi je analiziran i slavni traktat o Abrahamovoj žrtvi Danca Kierkegaarda te odrazi ove teme ne samo u Kafkinim kratkim prozama nego posebno u knjizi *Donner la mort* francuskog filozofa Jacquesa Derride, kao i tekstovi brojnih drugih književnika, npr. ruskoga nobelovca s venecijskim grobom Josifa Brodskog ili nekih manje poznatih pisaca, ali i kantautora svjetskoga glasa, poput Boba Dylana i Leonarda Cohena.

Na stranicama ove knjige ponudili smo uvid u najvažnije ikonografske izvore na temu Abrahamove žrtve i Izakove pasije, i to najviše u slikarstvu zapadnoeuropskoga kruga, čije plodove slijedimo od freski u rimskim Katakombama svete Priscile, preko onih u bazilici San Vitale u Raveni, a onda i slavni djela Caravaggia, Tiepola, Rembrandta, Doréa, pa sve do Chagalla i konceptualnog umjetnika i kipara Leonarda Baskina. Posebna je pozornost u ovoj knjizi posvećena hebrejskim iluminiranim izvorima srednjovjekovne provenijencije te kritici njihovih suvremenih tumača, gdje se mit o Abrahamu tumačio kao jedna od plenarnih fabula svjetske povijesti, koja u sebi sažima ideje i energiju triju najvažnijih monoteističkih religija i koja je svakoj od njih ne samo mit o početku i o praocu nego istovremeno i test tolerancije prema Drugom i

različitom. Na stranicama ove knjige bavimo se i nekim islamskim tumačenjima toga biblijskog mita.

Riječ je o prvoj komparatističkoj studiji koja u obradi teme Abrahamove žrtve integrira sve poznate hrvatske književne adaptacije i njezine odjeke u svjetskom kontekstu, a usto je i prvi pokušaj obuhvatnog prikaza *književnog mita* o Abrahamovoj žrtvi i njegovih preobrazbi s obzirom na filozofijsko čitanje teoloških slojeva ove biblijske naracije, a onda i njezine likovnosti od najstarijih židovskih, muslimanskih i kršćanskih vizualizacija. U tom je okviru doprinos hrvatskoga slikara Frederika Benkovića, pohranjen u Strossmayerovoj galeriji starih majstora u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, bez ikakve sumnje najznačajniji hrvatski likovni doprinos ovoj temi. Upravo se nad promišljanjem o Abrahamovoj žrtvi pripadnost jednoj maloj kulturi kakva je hrvatska pokazala kao interpretativna prednost jer nismo imali problem da tzv. »velike kulture« i njihove klasike postavimo ispred vlastitih, već smo vrlo dobro razumjeli poziciju Sebe kao Drugoga.